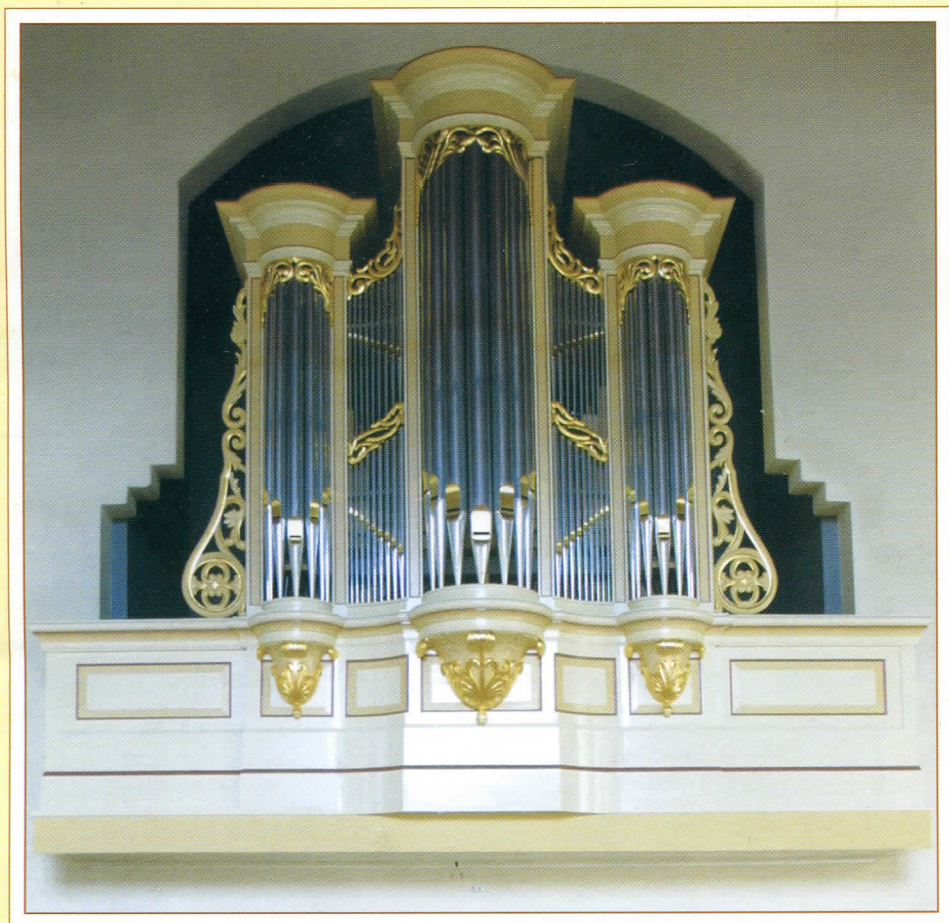

HONDERD JAAR ORGELGESCHIEDENIS
IN DE GEREFORMEERDE KERK
VAN HEERDE

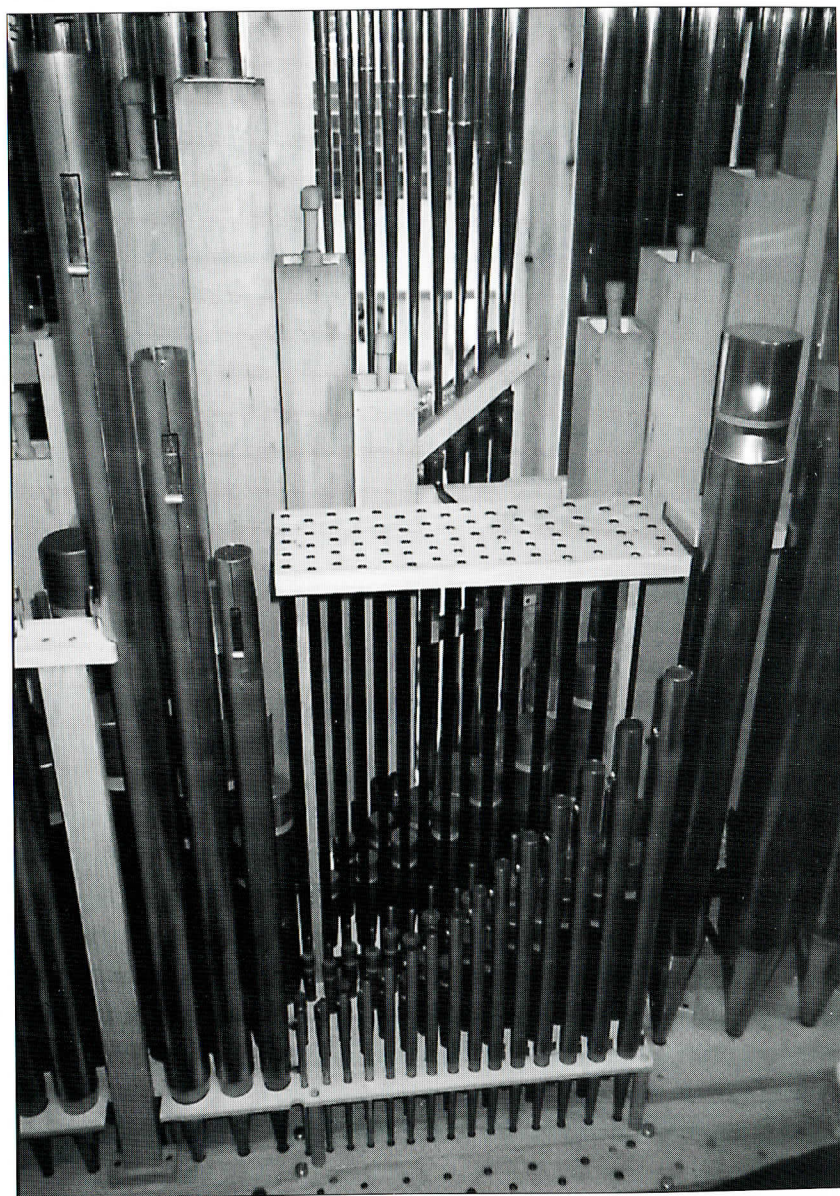

*Een terugblik bij de ingebruikneming van het
nieuwe Reil-orgel op 30 november 2001*

HONDERD JAAR
ORGELGESCHIEDENIS
IN DE
GEREFORMEERDE KERK
VAN HEERDE

*Een terugblik bij de ingebruikneming van het
nieuwe Reil-orgel op 30 november 2001*

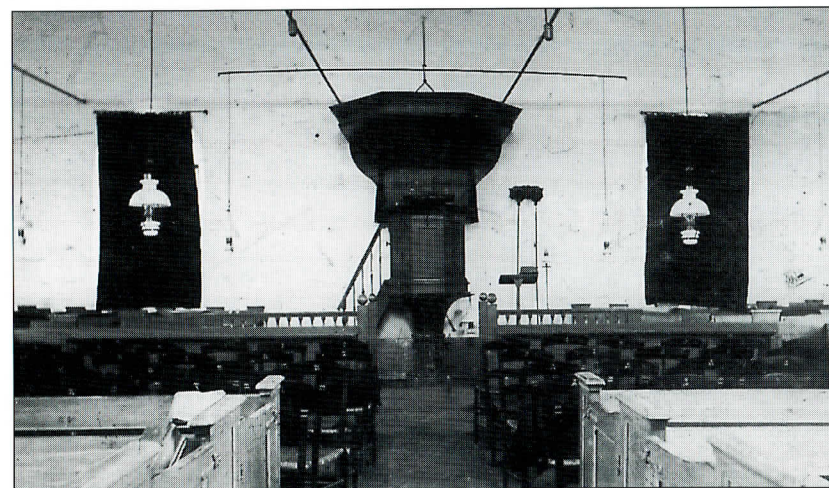

De kerk aan de Heiligeweg omstreeks 1900

INHOUD:

Het ontstaan van de kerk	5
Een stukje vroege orgelgeschiedenis	6
Het eerste orgel	7
Het tweede orgel	7
Oud en nieuw	11
Naar een nieuw orgel	13
Het nieuwe orgel	16

staat dat de officiële naam Christelijk Afscheiden Gereformeerde Gemeente was. Het zou nog tot de eeuwwisseling duren voordat men er toe kwam om de gemeentezang door een orgel te laten begeleiden.

Een stukje vroege orgelgeschiedenis

De geschiedenis van het kerkorgel begon ruim tweeduizend jaar geleden bij de Grieken en Romeinen. Zij kenden een muziekinstrument dat bestond uit - wat we tegenwoordig noemen - een windwerk, pijpwerk en een (soort) klavier. Hun kennis ging na de val van het Romeinse rijk niet verloren. In de vroege Middeleeuwen stonden in sommige kloosters kleine orgels met 8 tot 15 pijpen. Karel de Grote liet aan het eind van de 8e eeuw in de Dom van Aken een voor die tijd reusachtig groot orgel bouwen. In het jaar 980 stond in Winchester in Engeland een orgel met 400 pijpen en twee klavieren dat door twee mensen moest worden bespeeld. Een belangrijke vernieuwing in de 12e eeuw was de opdeling van het pijpwerk in registers of stemmen: groepen pijpen met dezelfde klankkleur. Na vele verdere verbeteringen was het orgel omstreeks het midden van de 16e eeuw "voltooid".

Het orgel was aanvankelijk een wereldlijk instrument dat diende tot opluistering van allerlei feestelijkheden. Pas vanaf de 12e eeuw ging men het instrument schoorvoetend in de eredienst gebruiken, niet om de gemeentezang te begeleiden, maar om de cantor de toon aan te geven en als afwisseling van de zang.

Na de voltooiing van het orgel in de 16e eeuw kwamen er orgelcomponisten en orgelmakers die beroemd zouden worden. In Nederland was dat de componist en organist Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621). Op zondagen bespeelde hij het orgel voor en na de kerkdienst en op weekdays gaf hij kleine concerten; tijdens de eredienst werd er niet gespeeld. Grote namen in Duitsland waren Buxtehude en Bach.

Onder de orgelbouwers, of beter: orgelmakers, werd Arp Schnitger (1648-1720) wellicht de grootste. Hij maakte en restaureerde orgels in verscheidene landen, vooral in Noord-Duitsland en Groningen. Tot op heden is hij voor veel orgelmakers de grote leermeester gebleven.

Het eerste orgel

Vanaf ongeveer 1870 beschikte de Afscheiden Gereformeerde Gemeente over een nieuw kerkgebouw aan de Heiligeweg, de tegenwoordige Kanaalstraat (pas in 1930 zou de naam Kanaalstraat worden ingevoerd; heiligeweg is een oude aanduiding voor een kerkpad). Helaas zijn van de bouw rond 1870 geen stukken bewaard gebleven. Wel is er iets bekend over een obligatielening in 1865 en over een eerste aflossing van de schuld die op de kerk rustte in 1871.

Omstreeks de eeuwwisseling werd een commissie ingesteld met de opdracht op zoek te gaan naar een passend orgel. De gemeente had dus toen al zo'n 65 jaar à capella gezongen. Met een voorzanger en veel kerk-gangers die lid waren van een koor ging dat waarschijnlijk heel goed. Bij tijd en wijle werden zelfs pogingen gedaan om meerstemmig te zingen. Naar alle waarschijnlijkheid is het eerste instrument een Van Dam-orgel geweest, met zes of zeven stemmen. Van de ingebruikneming werd iets feestelijks gemaakt, in de stukken staat namelijk wat over "lekkers bij de inwijding" op 17 mei 1901. Het orgel werd gestemd en onderhouden door de firma Proper in Kampen. Een stembeurt kostte in die jaren zeven gulden.

Dat het orgel nog geen twintig jaar dienst heeft gedaan lag niet aan de kwaliteit van het instrument, maar had een heel andere oorzaak.

Het tweede orgel

De groeiende gemeente had voortdurend te kampen met ruimtegebrek. De bouw van een vleugel aan de Heiligewegkerk in 1886, waardoor het aantal zitplaatsen van 200 op 275 was gekomen, en het zelfstandig worden van de Eper kerkelijke gemeente in 1886 waren niet meer dan tijdelijke oplossingen.

Kort na zijn intrede in 1916 opperde Ds. De Jonge het plan om een nieuwe, veel grotere kerk te bouwen. De kosten bleken echter (nog) onoverkomelijk hoog te zijn. Maar de toestand werd onhoudbaar en in juni 1918 riep de kerkenraad de gemeente bijeen om te praten over nieuwbouw.

ATELIERS UITSLUITEND
VOOR KERKORGELBOUW.

A. STANDAART. ROTTERDAM.

GERRIT VAN DE LINDESTRAAAT 37-39. TELEF. 9867.

R. dan, 12 Juli 18.

Den Kerkeraad der Gereformeerde Kerk te M E E R D E .

Wel Ed. Heeren!

By dezen heb ik het genoegen U hierby de mondelinge prysopgave betreffende de le-
ring van een pneumatisch Kerkorgel te bevestigen.

Het instrument zal worden geleverd volgens dispositie en inhoud als het door U bezich-
tigde instrument te Vlaardingen, en zal de volgende dispositie bevatten:

1. Prestant 8 voet.	8. Mixtuur 4 sterk.	Aantal sprekende pijpen 630 stuks.
2. Bourdon 16 voet,	9. Woudfluit 2 voet.	
3. Roerfluit 8'	10. Trompet harm. 8 voet.	
4. Viola 8'	11. Tremulant,	
5. Voix Celeste 8'	12. Octaafkoppel.	
6. Flute dolce 4'	13. Koppel Pedaal Manuaal.	
7. Octaaf 4'	14. S O B B A S 16 voet, Pedaal P. T.	

Drukknapapparaat voor „Volle werk”, „Forte”, „Piano” en Aflosser.
Klavier en registers ingebouwd in massief eiken speeltafel, als een schryfbureau stof-
dicht te sluiten.

Volledige omschrijving wordt gaarne op aanvraag toegezonden, by bestelling wordt bestek
bygevoegd.

Front wordt naar keus geleverd, foto van een orgelfront als te Vlaardingen is geleverd
gaat hierby.

Uitersten prys, door de toenemende materialen schaarschste slechts tot 16 dezer bindend,
f2600.00 loco de werkplaats. Betaling: 1/3 by bestelling, 1/3 by aflevering en 1/3 na
een maand gebruik.

Het instrument heeft niet te worden aanvaard voor het door een of meerdere toekuntenaar
velkenen goedbevonden zal zyn. Twintig jaar garantie wordt op zegel verleend.

Immiddels heeft de eer te mogen zyn Uw dw. dienaar:

A. Standaart

Men besloot tot afbraak van het bestaande kerkgebouw en over te gaan tot nieuwbouw. Gedurende de afbraak en de bouw mocht men kerken in de Ned. Herv. Kerk en de Vrije Evangelische Kerk. Wat te doen met het betrekkelijk nieuwe orgel?

Orgelmaker Standaart uit Rotterdam kwam tot de conclusie dat het orgel voor het nieuwe kerkgebouw onbruikbaar was. Het zal niet de kwaliteit van het orgel geweest zijn die hem tot dit oordeel bracht, want het lukte om het "oude" orgel voor fl. 1100.- aan de Gereformeerde Kerk van Nieuw-Weerdinge te verkopen. Daar zou het Heerder orgel tot 1952 in gebruik blijven; in dat jaar werd het door een nieuw orgel van de firma Reil uit Heerde vervangen. Wat er toen nog deugdelijk aan was werd in andere orgels verwerkt.

Voordat de nieuwbouw begon werd in het bouwplan een wijziging aangebracht. Aan de noordkant moest een uitbouw komen, zodat het nieuwe orgel in een nis boven de preekstoel kon worden geplaatst.

Over het nieuwe orgel geven de notulen van juli 1918 de volgende informatie: "De kerkeraad besluit een orgel te bestellen bij den heer Standaart in Rotterdam gelijk aan het orgel van de Gereformeerde Kerk te Vlaardingen tegen de prijs van fl. 3600.- af Rotterdam, exclusief transport".

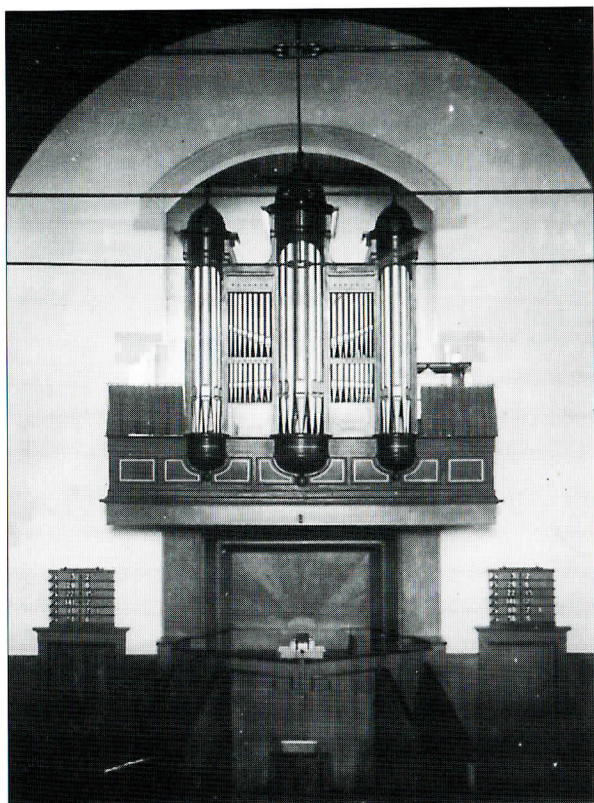
Het orgel had 10 stemmen, 1 klavier, het pedaal sprak op dezelfde pijpen als het klavier. Er werden ongeveer 630 pijpen geplaatst.

De dispositie was als volgt:

1. Prestant 8 vt	6. Flute dolce 4 vt	11. Tremulant
2. Bourdon 16 vt	7. Octaaf 4 vt	12. Octaafkoppel
3. Roerfluit 8 vt	8. Mixtuur 4 sterk	13. Koppel Pedaal-Manuaal
4. Viola 8 vt	9. Woudfluit 2 vt	14. Sobbas 16vt, Pedaal P.
5. Vox Celeste 8 vt	10. Trompet 8 vt	

In 1920 werd de bouw door de firma Standaart afgerond.

De organisten in die tijd waren M. Westenberg en M. Vermaat; er waren vier orgeltrappers. Die moesten hun werk ook blijven doen toen in 1931 de kerk, behalve het orgel, werd aangesloten op het elektrisch net. Notulen uit hetzelfde jaar maken gewag van jeugdige, niet altijd even rustige orgeltrappers die vervangen werden door meer bezadigde broeders.

Het Standaard-orgel.

Of het achterwege blijven van een elektrische windvoorziening daarmee iets te maken had, vermelden de stukken niet.

De firma Reil voorzag het orgel in 1936 van een elektrische windvoorziening. Al eerder had orgelmaker Reil, samen met R. Kamp uit Zwolle als adviseur, het onderhoud van de firma Standaard overgenomen.

In de notulen uit de jaren daarna staat weinig over het orgel. Wel is er een bericht uit een vakblad van 1938 waarin staat dat de firma Reil een werkopdracht had gekregen: "Geref. Kerk Heerde: Het restaureren en schoonmaken van het pneumatische orgel, de Trompet 8' gedeeltelijk vervangen door een nieuwe".

Oud en nieuw

Gedurende de oorlogsjaren raakte het orgel in verval. De organisten stelden in 1946 vast dat het zwakke gestel van het orgel de Tremulant niet kon verdragen. In het jaar daarna werden de eerste plannen voor een modernisering en vergroting van het orgel gemaakt. Op de deskundigheid van de heer Kamp en de organistenvereniging werd een beroep gedaan. Zij zagen als oplossing een grondige restauratie en vernieuwing van het orgel, die door de firma Pels in Alkmaar zou kunnen worden uitgevoerd. De firma Pels stuurde foto's van door hen gemaakte orgels met daarbij een voorlopige raming van de kosten: tussen de elf- en twaalfduizend gulden. Kort daarna kon de voorzitter van de kerkenraad, in bijzijn van de organisten Westenberg en Vermaat, de definitieve offerte voorlezen. De heer Westenberg had geadviseerd om het orgel met één stem uit te breiden. Het offertebedrag was fl. 12.500.-, met uitbreiding van één stem kwam het eindbedrag op fl. 13.125.-.

De firma Pels restaureerde en maakte het orgel dat tot 1999 in gebruik zou blijven. Het orgel kreeg 23 stemmen en 1420 pijpen, het werd voorzien van enkele moderne snuffjes zoals een automatische pedaalomschakelaar. De dispositie was:

<i>Klavier I</i>	<i>Klavier II</i>	<i>Pedaal</i>
1. Bourdon 16 vt*	11. Prestant 8 vt	19. Subbas 16 vt
2. Prestant 8 vt*	12. Gamba 8 vt*	20. Octaafbas 8 vt.
3. Salicionaal 8 v t	13. Vox Caelestis*	21. Gedekt 8 vt
4. Roerluit 8 vt*	14. Holpijp 8 vt	22. Koraalbas 4 vt
5. Octaaf 4 vt*	15. Openfluit 4 vt	23. Bazuin 16 vt
6. Fluit 4 vt*	16. Woudfluit 2 vt	
7. Quint 2 2/3 vt	17. Sexquialtera 2 sterk	
8. Octaaf 2 vt	18. Hobo 8 vt	
9. Mixtuur 3-4-sterk*		
10. Trompet*		

De met * gemerkte registers kwamen uit het oude orgel. De mixtuur was grotendeels nieuw.

Het Pels-orgel werd een mix van oud en nieuw. Door Pels werden tien registers en een windlade uit het Standaard-orgel omgebouwd. De overige registers waren nieuw.

Vijftien jaar later deed Pels een offerte voor reparatie, restauratie en het opnieuw intoneren van de orgelpijpen van fl. 6.143,-.

In oktober 1965 nam de firma Reil het onderhoud over. De conditie van het orgel ging door de heteluchtverwarming snel achteruit. In het begin van de jaren tachtig was het orgel in een dusdanig slechte staat geraakt dat er moeilijk op kon worden gespeeld. Door de organisten en Reil werden vele uren in het orgel doorgebracht om het enigszins bespeelbaar te houden. Han Reil heeft het eens gepresteerd om in een kerstnacht tot half

twee aan het orgel te werken om het weer storingsvrij te krijgen. Op kerstmorgen konden de eeuwenoude liederen weer worden begeleid. De aanleg van een nieuw verwarmingssysteem kwam het orgel ten goede. De levensduur kon, weliswaar met veel kunst- en vliegwerk, aanzienlijk worden verlengd.

Naar een nieuw orgel

Bij de grote verbouwing van de kerk in 1999 moest het orgel van zijn plaats worden gehaald. De toestand bleek zo belabberd te zijn dat herplaatsing onmogelijk was. Er moest dus een ander orgel komen. Maar wat voor één? Goede raad en een nieuw orgel waren duur.

Er werd een orgelcommissie in het leven geroepen. Na ampele overwegingen koos die voor een mechanisch, romantisch geïntoneerd pijporgel. Vervolgens begon men naarstig te zoeken naar een gebruikt orgel, want her en der werden immers kerken gesloten door het ontstaan van Samen op Weg-kerken. Het speurwerk leidde niet tot een bevredigend resultaat en er werden nieuwe plannen gesmeed.

Het eerste wat men nu ondernam was het inventariseren van wat uit het oude orgel nog bruikbaar zou zijn. Het pijpwerk uit het Standaard-orgel bleek van uitstekende kwaliteit te zijn. Bij de firma Reil was een orgelfront uit de Ned. Herv. Kerk te Heemstede aanwezig dat ongeveer zo oud was als het Heerder kerkgebouw. De maker van dit orgelfront was M. Vermeulen uit Woerden, die in 1905 een nieuw orgel leverde aan de Gereformeerde Kerk van Alphen aan den Rijn en die dat voor het eerst bespeelde. Omstreeks 1960 werd het orgel verkocht naar Heemstede en in het begin van de jaren tachtig werd het orgelfront door de firma Reil gekocht. De inventarisatie en het beschikbare orgelfront stimuleerden tot verdere plannen en berekeningen.

Nadat de orgeladviseurs A.J. Gierveld en W. Diepenhorst hun inbreng hadden gehad kwam het eerste plan Reil ter tafel: een balustrade-orgel boven de kansel met twee klavieren, een vrij pedaal, in totaal 15 stemmen, grotendeels samengesteld uit diverse gerestaureerde delen. Tot het gerestaureerde deel van het orgel zouden 6 of 7 registers kunnen horen, verder een pedallade, balg en klavieren. Nieuw zouden o.a. zijn het speel- en

registermechaniek, de kas van het pedaal en de achterkas. (Uiteindelijk werd achter het front een compleet nieuw orgel gebouwd.) Ondanks de aantrekkelijke prijs bleef het probleem "geld". Het project dreigde even in een impasse te raken, maar na vele giften, toezeggingen en de voorkeur van een grote meerderheid voor een orgel van de plaatselijke orgelmaker kon de kerkenraad het besluit nemen om Orgelmakerij Gebroeders Reil de opdracht te geven. In februari 2000 werd door de kerkenraad en de firma Reil het contract voor de levering van een kerkorgel ondertekend.

Albert Reil overleden dec 2001 | orgaanist Daan Bekker
orgelmaker Reil

Het nieuwe orgel

Het nieuwe, schitterende orgel in onze kerk is met veel liefde en vakmanschap door de "mensen van Reil" gemaakt. Met bewondering hebben gemeenteleden die nauw bij de bouw waren betrokken gezien hoe onder meer een klavier en de achterkas werden gemaakt, hoe het pijp materiaal werd gegoten en hoe bestaande registers werden gerestaureerd.

Maar er was meer waardoor we dit rijke instrument "ons orgel" mogen noemen. Van alles wat de orgel- en activiteitencommissie en de groep vrijwilligers in talloze uren hebben gedaan vermelden we

- de vergaderingen en het uitvoerige overleg
- het verwijderen van zeven lagen verf op het orgelfront
- het schoonmaken en in de grondverf zetten
- het zoeken en vinden van de juiste kleurschakering
- het buiten de werkuren mogen schilderen bij Reil
- het aanbrengen van bladgoud
- alle andere, onmisbare karweien en karweitjes

Niet onbelangrijk was ook het toevoegen van een 17e register, nl. een Basson 16 voet, want wat is een koor zonder bas? Met name noemen we:

Opdrachtgever:	Gereformeerde Kerk Heerde
Orgelmaker:	Gebr. Reil BV, Heerde
Orgeladviseurs:	Dr. A.J. Gierveld en Drs. W. Diepenhorst
Kleuradvies:	C. van Olst, Verf en Wand, Heerde
Elektra:	Installatiebedrijf Rozendal, Heerde
Foto omslag:	Foto Veldman, Heerde
Oude ansichten:	A. Tijssen, Heerde
Drukwerk:	Grafisch Bedrijf Kwakkel, Heerde

De definitieve dispositie is:

Hoofdwerk

Prestant 8 vt
Bourdon 16 vt
Roerfluit 8 vt
Octaaf 4 vt
Quint 3 vt
Fluit 4 vt
Octaaf 2 vt
Mixtuur Bas
Cornet Disc.
Trompet 8 vt Bas
Trompet 8 vt Disc.

Nevenwerk

Holpijp 8 vt
Viola 8 vt
Roerfluit 4 vt
Woudfluit 2 vt
Dulciaan 8 vt

Pedaal

Subbas 16 vt
Octaaf 8 vt
Basson 16 vt

Tremulant

Manuaalkoppel
Koppel Pedaal Hoofdwerk
Koppel Pedaal-Nevenwerk
Pedaal-Nevenwerk

De gemeenteleden mogen zich en elkaar gelukkig prijzen met dit nieuwe kerkorgel. Aan de instrumenten die in Psalm 150 worden genoemd willen we voor de gelegenheid graag het orgel toevoegen:

*Looft Hem met bazuingeschal,
Looft Hem met harp en citer,
Looft Hem met tamboerijn en reidans,
Looft Hem met snarenspeel en fluit,
Looft Hem met klinkende cimbalen en orgel.*

Pieter Bakker
Dirk Otten

